

УДК 347.91

ПРО СУДОВЕ РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

Мічурін Є. О.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: у статті визначено методологічні підходи прийняття судового рішення у цивільній справі. Враховано вимоги нового цивільного процесуального законодавства до прийняття судового рішення. Зосереджено увагу на принципі верховенства права як засаді цивільного процесуального законодавства. Обґрунтовано зв'язок прийняття судового рішення у цивільній справі із засадою верховенства права. Запропоновано відмову від формалізму цивільного процесу коли він йде усупереч із правами людини. Приділено увагу застосуванню системно-структурного та формально-логічного методів при прийнятті судового рішення у цивільній справі.

Ключові слова: судове рішення, цивільне судочинство, цивільна справа, цивільний процес, судове рішення у цивільній справі, права людини, методологія цивільного процесу, методологія права.

Аннотация: в статье определены методологические подходы принятия судебного решения по гражданскому делу. Учтены требования нового гражданского процессуального законодательства о принятии судебного решения. Сосредоточено внимание на принципе верховенства права как принципе гражданского процессуального законодательства. Доказана связь принятия судебного решения по гражданскому делу с принципом верховенства права. Предложен отказ от формализма гражданского процесса, когда он идет вопреки правам человека. Уделено внимание применению системно-структурного и формально-логического методов при принятии судебного решения по гражданскому делу.

Ключевые слова: судебное решение, гражданское судопроизводство, гражданское дело, гражданский процесс, судебное решение по гражданскому делу, права человека, методология гражданского процесса, методология права.

Annotation: the article defines methodological approaches for making a court decision in a civil case. The requirements of the new civil procedural law are taken into account before the court decision is made. The attention is focused on the principle of the rule of law as the basis of civil procedural law. There is shown a connection between making a court decision in a civil case and the rule of law. It is proposed to abandon the formalism of the civil process when it goes against human rights. The attention is paid to the application of system-structural and formal-logical methods while making a court decision in a civil case.

Key words: court decision, civil legal proceedings, civil case, civil process, court decision in a civil case, human rights, civil law methodology, methodology of law.

Нині існує чимало наукових праць, у яких досліджувалося судове рішення у цивільній справі. Цивільна процесуальна наука виявила ознаки судового рішення, вміщує його поняття. Прийнято Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про судове рішення у цивільній справі», у якій відображені практичні аспекти та надано детальне роз'яснення про прийняття судового рішення.

Утім залишаються ключові теоретичні проблеми прийняття судових рішень у цивільних справах з урахуванням набуття чинності новим цивільним процесуальним законодавством. Зокрема, у ст. 2 нового ЦПК України закріплена засада верховенства права. Законність, як засада цивільного процесу, поступилася засаді верховенства права як більш прогресивній та такій, що вказана у Конституції України. Роль верховенства права у сучасному суспільстві зростає: це закріплено на нормативному рівні, відповідає світовим стандартам розвинених держав розуміння права. Відтак з'являється розуміння права, що спрямовано на додержання прав людини. Антропологічна концепція права має стосуватися усіх його галузей як матеріально-правових, так і процесуально-правових.

Останнім часом серед праць, що присвячені судовому рішенням необхідно виділити дослідження Г. В. Фазікош [1, с. 6]. Натомість Р. А. Майданик уперше в Україні концептуально визначив різницю підходів при прийнятті судових рішень з методологічної точки зору в залежності від обставин справи. Він зосередив увагу на ліберальній концепції судового рішення, відповідного мотивування судового рішення, а також мотивуванню судових рішень, що «доповнюють» право [2, с. 96-104]. Отже, різноманіття підходів до судового рішення в його сутнісному розумінні, як акту застосування права, прийнятому у правовій державі, в якій права людини визначають зміст та спрямованість її діяльності (ст. 3 Конституції України), обумовлюють подальші дослідження щодо правильної методології прийняття судового рішення.

Мета цієї статті – визначення методології прийняття судового рішення з урахуванням наукових методів пізнання суспільного розвитку. Завданнями цієї статті є визначення методів, що мають застосовуватися при прийнятті судового рішення та їхні особливості, що мають враховуватися при прийнятті судового рішення в окремій справі.

Галузі процесуального права, що є формальними меншою мірою ніж галузі матеріального права сприймали верховенство права. Мало дослідженою залишалася методологія прийняття судового рішення із застосуванням

методів наукового пізнання. Традиційно судові рішення приймалися формально-логічно, виходячи з «букви закону», не припускаючи поширеного тлумачення цивільно-процесуальної норми. Утім системно-структурний аналіз при прийнятті судового рішення є необхідним задля досягнення справедливості судового рішення, його правомірності.

Дж. Локк писав, що державна влада обмежена суспільним благом [3, с. 204]. Природне право здійснює роль своєрідного фільтра позитивного права, створюючи межі для діяльності законодавця [4, с. 67]. Влада держави обмежена суспільним благом, правами людини та іншими основними ідеями, які визначають його діяльність. Це стосується всіх гілок влади, зокрема, судової, що має базуватися на конституційних засадах справедливості, додержання прав людини, верховенства права, суспільного блага.

Формально-логічний метод передбачає застосування норми гранично без суб'єктивізму, зайвого «людського фактора», що допомагає зрозуміти логіку норми права, її побудову. Формалізм у праві виконує важливу функцію, завдяки якій публічний орган не може тлумачити закон занадто широко, невинновано розширюючи при цьому свої повноваження. Це не означає, що такий підхід не застосовний для відносин з участю фізичних осіб. Багато ситуації правозастосування можна розв'язати за допомогою формально-логічного методу. Як зазначається в літературі, в основі такого підходу знаходяться ідеали юридичного позитивізму з урахуванням формальних цінностей правового передбачення і впевненості без звернення до змістовно орієнтованим цінностям права [6, с. 16]. У той же час, формалізм у сучасному праві неприпустимий в окремих випадках. Наприклад, коли окремі підзаконні акти невинновано розширюють повноваження державного органу в порівнянні з законом. Тоді ситуація зовсім інша, ніж загальний випадок, вона вимагає застосування до неї загальних засад і базових цінностей. Зокрема, не можна формально застосовувати закон, коли це йде врозрід з базовими правами людини, справедливостю. Застосування системно-структурного методу дозволяє врахувати при прийнятті судового рішення у цивільній справі останні аспекти.

Системно-структурний метод дозволяє встановити внутрішні зв'язки, що існують у праві в цілому. Застосування системно-структурного методу дає можливість не тлумачити право суто формально, без винятків, які також впливають на справедливість як одну з базових засад правознавства в цілому. Так, Р. А. Майданик пише про те, що існує доктрина «доброду» права, яка, зокрема передбачає застосування норми права або відхід від неї (у тому числі при винесенні рішень судами) у разі застосування принципів права [2, с. 103]. Суд, у тому числі першої інстанції, має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках ВСУ, з одночасним викладом відповідних мотивів. Офіційне тлумачення норми права не є догмою і може бути подолано, коли обставини справи свідчать про істотно інший характер правовідносин, які відображені в офіційному тлумаченні норми права [2, с. 104]. Саме застосування системно-структурного методу дозволяє індивідуально, з урахуванням специфіки відносин і, застосовуючи принципи права прийняти справедливе рішення.

Системно-структурний метод враховує явища у всьому різноманітті зв'язків, системи цінностей, пріоритетів держави, головним з яких згідно з Конституцією України (ст. 3) є права людини. Їхній розвиток нині становить зміст та спрямованість діяльності держави Україна. Так, норма права може бути розтлумачена формально-логічним методом. Коли ж таке тлумачення може порушувати права людини, слід застосовувати системно-структурний метод [8]. З урахуванням того, що як теорія, так і практика правозастосування базується в сучасних умовах на основоположних засадах охорони прав людини, норма законодавства, що порушує ці права не має застосовуватися з посиланням на базові норми права, зокрема, ст. 3 Конституції України. Встановити зв'язок між базовими та окремими нормами права дозволяє системно-структурний метод.

Системно-структурний метод є первісним, що має застосовуватися при дослідженні будь-яких обмежень у праві. Невизначеність підходів щодо цього вкрай важливого питання здатна привести до спрощеного розуміння суб'єктивного права, формального застосування правових норм, регламентації законодавством невиннованих правовим обґрунтуванням обмежень. З іншого боку суд, застосовуючи норму права, має враховувати ті загальні обмеження, що встановлені законом на забезпечення суспільного інтересу: екологічної безпеки тощо.

Так, при правозастосуванні в судових рішеннях іноді простежується ігнорування норм про обмеження. Наприклад, у місті Миколаєві виникло протистояння між місцевими органами самоврядування та ТОВ «Цунамі – південь», якому був переданий в оренду цілісний майновий комплекс «Парк Перемоги». Орендар був зобов'язаний при реконструкції парку інвестувати до 100 млн. доларів США в будівництво торгово-розважального комплексу, аквапарку, яхт-клубу. У листопаді 2007 року тимчасова депутатська комісія виявила ряд порушень у виконанні договору орендарем. Зокрема, з'ясувалося, що освоєння площ, запланованих під забудову, призвело б до знищення значної частини зеленої зони парку [5]. Господарський суд Миколаївської області, 9 серпня 2007 року під час розгляду позову ТОВ «Цунамі-південь» до міської ради міста Миколаєва, ухвалив таке рішення: «Зобов'язати міську раду в особі Миколаївського міськвиконкому укласти договір оренди земельної ділянки з ТОВ «Цунамі-південь» згідно з проектом землеустрою». Оскільки депутати міськради не дали згоду на укладення договору, міський голова спочатку утримувався від підписання договору оренди. Однак позивач 22.11.2007 року направив рішення суду на виконання в Державну виконавчу службу Головного управління юстиції в Миколаївській області. Міський голова пояснив, що йому нічого не залишалося, крім як виконати рішення господарського суду і підписати договір, що він і зробив 11.12.2007 року [5]. Очевидно, що формальний підхід і зосередження суду на суб'єктивному цивільному праві без урахування норм закону, якими встановлено обмеження, завадили в прийнятті обґрунтованого рішення у вказаній справі. Рішення було прийнято виключно на підставі норм договірної права, без урахування існуючих обмежень у громадських інтересах. Виникла загроза суспільним інтересам, під загрозою знищення опинилася значна частина зелених насаджень паркової зони, були порушені екологічні права громадян, регламентовані статтею 50 Конституції України. Ця норма підлягала застосуванню судом для обмеження діяльності господарюючого суб'єкта. Отже, вкрай важливо при визначенні особливостей здійснення суб'єктивного цивільного права враховувати встановлені законом обмеження.

Проблемі справедливості правосуддя відводиться значне місце в Європейській Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, яка має значний вплив на юридичну практику європейських країн. У статті 6 цієї Конвенції зазначено, що кожен має право при визначенні його цивільних обов'язків на справедливий публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Європейський Суд з прав людини надає за необхідності стислим формулюванням Конвенції більш розгорнутого характеру, пропонує їх послідовне еволюційне розширене тлумачення, що враховує нові потреби суспільства і тенденції державного та правового розвитку [7, с. 15]. Отже, міжнародні європейсько-правові тенденції такі, що суд при прийнятті рішень має додержуватися прав людини.

Підсумовуючи зазначене, необхідно зробити висновок, що з урахуванням закріплення у ст. 2 нового ЦПК України принципу верховенства права як однієї з засад цивільного судочинства при прийнятті судового рішення у цивільній справі, має застосовуватися не лише формально-логічний, але й (у необхідних випадках) системно – структурний метод. Слід звернути увагу, що формально-логічний метод має застосовуватися при прийнятті судового рішення для недопущення невиправданого розширення повноважень державних органів врозріз правам людини, важливим соціальним цінностям. При прийнятті судового рішення у цивільній справі коли цього потребує захист прав людини та важливих суспільних цінностей слід застосовувати загальні засади законодавства, базові норми права, зокрема, ст. 3 Конституції України. Останнє передбачає застосування методологічно обгрунтованого системно-структурного підходу при прийнятті судового рішення у цивільній справі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фазікош Г. В. Судове рішення у цивільному судочинстві : автореф. дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. – Х, 2008. – 20 с.
2. Майданик Р. Основи аргументації рішення суду в цивільному судочинстві України /Р. Майданик // Право України. – 2016. – №10. – С. 100-112.
3. Локк Дж. Об объеме законодательной власти Глава XI. / Дж. Локк // Два трактата о правлении: соч.: в 3 т. Т. 3– М. : Мысль, 1988. –. – 248 с.
4. Довгерт А. С. Система приватного права України між минулим та майбутнім / А. С. Довгерт // Університетські наукові записки. – 2005. – №4. – С. 64-67.
5. Вечерний Николаев. – № 6 (2568). – 19 янв. – 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.vn.mk.ua/stories.php?id=2477
6. Хворостянкін А. В. Юридична аргументація в англо-саксонській та романо-германській правових системах: методологічні засади порівняльного аналізу / А. В. Хворостянкін // Наукові записки НУКМА. Юридичні науки. – 2012. – Т. 129.
7. Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України: – автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – Одеса, 2008. – 22 с.
8. Мичурин Е. А. Применение диалектического, формально-логического, системно-структурного методов при исследовании ограничений в праве / Е. А. Мичурин // Методология исследования проблем цивилистики. – 2017. – С. 206-223.